

درس ۲۱ اوضاع اجتماعی ایران باستان

نکات مهم درس

به طور کلی، از اوضاع و احوال مردم ایران باستان شواهد و مدارک اندکی به جای مانده است. با این حال مورخان توانسته اند با بررسی همین آثار به جامانده تاحدودی به اوضاع اجتماعی آن دوره پی ببرند.

خانواده

در ایران باستان خانواده هسته اولیه جامعه را تشکیل می داد. ازدواج در نزد ایرانیان یک تکلیف دینی و پیمان مقدس بود به همین دلیل اگر کسی عمداً از ازدواج سرباز می زد گناه کار شمرده می شد. همچنین مردان زمانی می توانستند مقام و منصبی بگیرند که همسر داشته باشند. در ایران باستان پدر سرپرستی خانواده را بر عهده داشت و اجرای مراسمات مذهبی و حفظ امنیت خانواده به عهده او بود.

ازدواج معمولاً خویشاوندی و درون گروهی بود؛ یعنی اغلب سعی می کردند با افرادی از دودمان خود ازدواج کنند تا با آنها هم خون باشند و خصوصیات آن دودمان را حفظ کنند.

استفاده از آینه و شمعدان در مراسم ازدواج یکی از رسوم به جامانده از ایران باستان است. در آن دوره در مراسم ازدواج از آینه به عنوان نماد راستی و صداقت در زندگی مشترک استفاده می کردند.

ایرانیان باستان برای اولاد پسر ارزش خاصی قائل بودند. این موضوع به خصوص برای شاهان و درباریان که سلطنت موروثی داشتند، اهمیت زیادی داشت. در آن دوره چند همسری نیز وجود داشت و افراد توانگر و ثروتمند چند زن داشتند در ایران باستان، خانواده ها بیشتر مواد مورد نیاز خود چون خوراک و پوشاک و ابزار را خودشان در خانه تولید می کردند. زنان در کنار مردان به نخ ریزی، پارچه بافی، قالی بافی و مشارکت در کشاورزی می پرداختند.

خانواده ها همچنین مرکز تربیت و آموزش بودند و اصول و ارزش های اخلاقی چون راستگویی، امانت داری، میهن دوستی و وفای به عهد و پیمان را به اعضای خانواده خود می آموختند. پدران، شغل خود را به پسران یاد می دادند. همچنان که مادران به عنوان کدبانوی خانواده، رسوم خانه داری را به دختران آموزش می دادند

زندگی روستایی و شهری

در دوره ایران باستان، اغلب مردم در روستاها زندگی می کردند و کشاورزان بیشترین جمعیت آن زمان را تشکیل می دادند. البته تعدادی قبایل نیز در گوشه و کنار سرزمین ما زندگی می کردند. تا قبل از سلسله ساسانیان، شهرهایی در قلمرو ایران ساخته شدند، اما تعدادشان زیاد نبود. این شهرها بیشتر محل زندگی شاهان و مأموران حکومت بود. **در دوره ساسانیان، فرمانروایان شهرهای زیادی بنا کردند و جمعیت شهری به طور چشمگیری افزایش یافت.** در این شهرها علاوه بر مأموران حکومتی، صنعتگران، بازرگانان و پیشه وران نیز زندگی می کردند.

بقایای شهر بیشاپور در نزدیکی کازرون، استان فارس

نابرابری اجتماعی

در گذشته های دور اغلب جوامع و تمدن های باستانی، نظام طبقاتی داشتند که پس از یک جانشینی، تقسیم کار اجتماعی پدید آمد و افراد در گروه های مختلف شغلی دسته بندی شده بودند.

با تشکیل امپراتوری های بزرگ و تمرکز قدرت و ثروت در دست شاهان و شاهزادگان سایر مقام های حکومتی، به تدریج اختلاف طبقاتی در جامعه به وجود آمد و طبقات اجتماعی امتیازات و بی عدالتی و اختلافات طبقاتی در دوره ساسانیان به اوج رسید و جامعه طبقاتی این دوره بسیار تبعیض آمیز بود.

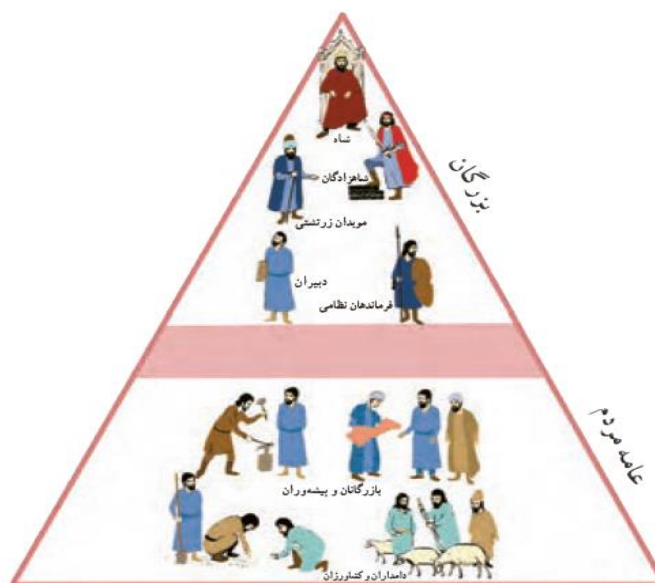
به طور کلی جامعه به دو طبقه بزرگان و عامه مردم تقسیم می شد

۱- شاه و شاهزادگان ، روحانیون زرتشتی ، فرماندهان نظامی و دبیران بخش

اشراف و بزرگان

۲- پیشه وران ، بازرگانان و کشاورزان و دامداران به عنوان عامه مردم

در این جامعه، از عدالت خبری نبود و اشراف و بزرگان از حقوق و امتیازات زیادی برخوردار بودند. آنها زمین ها و ثروت های فراوان داشتند اما از پرداختن مالیات معاف بودند. از حق تحصیل و آموزش برخوردار بودند و خود را صاحب جان و مال مردم می دانستند.

کشاورزان با آنکه اکثریت جامعه را تشکیل می دادند و فعالیت اقتصادی مهم بر دوش آنها بود، از بسیاری از حقوق اجتماعی محروم بودند. شرایط تحصیل برای عامه مردم سخت و دشوار بود. بار سنگین مالیات بردوش آنها بود و در جنگ ها، سپاه پیاده نظام را تشکیل می دادند. اگر کسی از جنگ فرار می کرد به شدت مجازات می شد در این دوره، موبدان زرتشتی که خود جزء طبقه بزرگان بودند از این اختلاف طبقاتی حمایت می کردند و در دستگاه حکومتی نفوذ زیادی داشتند.

در جامعه طبقاتی، رفتن از طبقه ای به طبقه دیگر بسیار سخت و تقریباً ناممکن بود؛ یعنی فرزند کشاورز می بایستی تا ابد کشاورز بماند. همچنان که اشراف زادگان همیشه در گروه اشراف می ماندند. افراد از طبقه محروم نمی توانستند با بزرگان ازدواج کنند.

لباس و مسکن طبقات نیز متفاوت بود. در شهرها پیشه وران و کشاورزان نمی توانستند در محله خاص بزرگان سکونت کنند و به ناچار در حومه شهرها ساکن می شدند. در دوره ساسانی طبقات مختلف حتی آتشکده های جداگانه ای داشتند. این وضع طبقاتی بر روابط، آداب و معاشرت مردم نیز تأثیر گذاشته بود. در چنین شرایطی بود که مردم سخت کوش و حق طلب ایران، از دین اسلام استقبال کردند و مسلمان شدند، زیرا در این دین انسان ها در برابر خدا با هم برابرند و تنها کسانی که تقوای بیشتری دارند، نزد خدا گرامی تر هستند.

هرودوت تاریخ نویس یونانی نوشته است: ایرانی ها وقتی در کوچه به هم می رسیدند روبوسی می کردند و اگر با یکدیگر تفاوت طبقاتی داشتند افراد عامی می بایستی در برابر اشراف و بزرگان زانو می زدند.

دوره ایران باستان، شاهان و شاهزادگان زندگی بسیار پرتجملی داشتند و در کاخ‌ها به خوشگذرانی می‌پرداختند. برای مثال خسرو پرویز تاجی داشت که مقدار زیادی طلای خالص در آن به کار برده شده بود و مرواریدهای آن به اندازه تخم گنجشک بودند. در آن دوره، تاج سنگین را از سقف آویزان می‌کردند و شاه زیر آن می‌نشست. خسرو پرویز شطرنجی داشت که مهره‌های آن از یاقوت و زمرد بود و بر تختی می‌نشست که از عاج فیل درست شده و نرده‌های آن از طلا و نقره بود.

نقش برجسته کرتیر، موبد معروف دوره ساسانی در نقش رجب (استان فارس)

آرامگاه فردوسی، خراسان رضوی

آرامگاه فردوسی، خراسان رضوی

شاهنامه فردوسی یکی از منابعی است که مورخان برای پی بردن به اوضاع و احوال مردم دوره ایران باستان، از آن استفاده می‌کنند.

سوالات متن درس ۲۱

- ۱- در ایران باستان خانواده چه جایگاهی داشت؟
- ۲- پدر در ایران باستان چه نقشی در خانواده داشت؟
- ۳- در ایران باستان افراد معمولاً با چه کسانی ازدواج می کردند؟
- ۴- در ایران باستان خانواده ها مواد مورد نیاز خود را چگونه تامین می کردند؟
- ۵- در ایران باستان خانواده ها معمولاً چه چیزهایی به فرزندان خود آموزش می دادند؟
- ۶- اغلب مردم ایران باستان در کجا زندگی می کردند؟ و شغل های آنها چه بود؟
- ۷- در دوره ی ساسانیان چه کسانی در شهرها زندگی می کردند؟
- ۸- از چه دوره ای تعداد شهرها زیاد شدند و جمعیت شهرنشینی افزایش یافت؟
- ۹- از چه زمانی شغل های مختلف به وجود آمد؟
- ۱۰- اختلاف طبقاتی چگونه در جامعه ساسانی به وجود آمد؟
- ۱۱- در دوره ی ساسانیان به طور کلی جامعه به چند بخش تقسیم می شد؟
- ۱۲- طبقه ی بزرگان شامل چه کسانی می شد؟
- ۱۳- عامه ی مردم را چه گروهی تشکیل می دادند؟
- ۱۴- در دوره ی ساسانیان اشراف و بزرگان از چه حقوق و امتیازاتی برخوردار بودند؟
- ۱۵- در دوره ی ساسانیان طبقه ی عامه چه وضعیتی داشتند؟
- ۱۶- جامعه ی طبقاتی چه ویژگی هایی داشتند؟
- ۱۷- در ایران باستان شاهان چگونه زندگی می کردند؟
- ۱۸- مورخان از کدام اثر ادبی برای پی بردن به اوضاع و احوال مردم دوره ی ایران باستان استفاده کردند؟

پاسخ سؤالات متن درس ۲۱

- ۱- در ایران باستان خانواده، هسته ی اولیه ی جامعه را تشکیل می داد. ازدواج در نزد ایرانیان یک تکلیف دینی و پیمان مقدس بود. به همین دلیل اگر کسی عمداً از ازدواج سر باز بزند گناهکار شمرده می شد.
- ۲- پدر به عنوان سر پرست خانواده نقش مهمی داشت و اجرای مراسم مذهبی و حفظ امنیت خانواده را به عهده داشت.
- ۳- ازدواج معمولاً خویشاوندی و درون گروهی بود. یعنی اغلب سعی می کردند با افرادی از دودمان خود ازدواج کنند تا با آنها هم خون باشند و خصوصیات آن دودمان را حفظ کنند.
- ۴- خانواده ها بیشتر مواد مورد نیاز خود را چون خوراک و پوشاک و ابزار خودشان در خانه تولید می کردند. زنان در کنار مردان به نخ ریزی، پارچه بافی، قالی بافی و مشارکت در کشاورزی می پرداختند.
- ۵- اصول و ارزش های اخلاقی چون راستگویی، امانت داری، میهن دوستی و وفای به عهد و پیمان را به اعضای خانواده می آموختند. پدران شغل های خود را به پسران یاد می دادند. همچنان که مادران کدبانوی خانواده، رسم و رسوم خانه داری را به دختران خود می آموختند.
- ۶- در دوره ی ایران باستان اغلب مردم در روستاها زندگی می کردند و کشاورزان بیشترین جمعیت آن زمان را تشکیل می دادند.
- ۷- علاوه بر شاه و ماموران حکومتی، صنعتگران، بازرگانان و پیشه وران نیز زندگی می کردند.
- ۸- دوره ی ساسانیان
- ۹- پس از یکجانشینی، تقسیم کار اجتماعی پدید آمد و در گروه های مختلف شغلی دسته بندی شده بودند.
- ۱۰- با تشکیل امپراطوری های بزرگ و تمرکز قدرت و ثروت در دست شاهان و شاهزادگان و سایر مقام های حکومتی به تدریج اختلاف طبقاتی در جامعه به وجود آمد. و طبقات اجتماعی امتیازات و حقوق متفاوتی به دست آوردند.
- ۱۱- به دو طبقه ی بزرگان و عامه ی مردم تقسیم می شد.
- ۱۲- شاه و شاهزادگان، موبدان، زرتشتی، فرماندهان نظامی، و دبیران به عنوان اشراف و بزرگان شناخته می شدند.
- ۱۳- پیشه وران، بازرگانان و کشاورزان و دامداران نیز عامه مردم محسوب می شدند.

۱۴- آنها زمین ها و ثروت های فراوان داشتند اما از پرداختن مالیات معاف بودند. از حق تحصیل و آموزش بر خوردار بودند و خود را صاحب جان و مال مردم می دانستند .

۱۵- کشاورزان با آنکه اکثریت جامعه را تشکیل می دادند و فعالیت اقتصادی مهم بر دوش آنها بود، از بسیاری از حقوق اجتماعی محروم بودند. شرایط تحصیل برای عامه مردم سخت و دشوار بود. بار سنگین مالیات بر دوش آنها بود در جنگ ها، سپاه پیاده نظام را تشکیل می دادند. اگر کسی از جنگ فرار می کرد به شدت مجازات می شد .

۱۶- در جامعه طبقاتی ، رفتن از طبقه ای به طبقه ید دیگر بسیار سخت و تقریباً ناممکن بود. افراد از طبقه محروم نمی توانستند با بزرگان ازدواج کنند و لباس و مسکن طبقات نیز متفاوت بود. در شهرها پیشه وران و کشاورزان نمی توانستند در محله ی خاص بزرگان سکونت کنند. و به ناچار در حومه ی شهرها ساکن می شدند. در دوره ی ساسانی طبقات مختلف حتی آتشکده های جداگانه ای داشتند .

۱۷- در دوره ی ایران باستان ، شاهان و شاهزادگان زندگی بسیار پرتجملی داشتند و در کاخ ها به خوشگذرانی می پرداختند .

۱۸- فردوسی

پاسخ فعالیت های درس ۲۱

- ۱- اهمیت داشتن ازدواج در خانواده - سرپرست بودن پدر - یادگیری برخی امور و مهارت ها از پدر و مادر
- ۲- بر عهده دانش آموز
- ۳- مرد کفشگر تقاضای باسواد شدن فرزندش را داشت . پادشاه موافقت نکرد و گفت اگر بچه ی بازرگان باسواد شود آن گاه می خواهد مثل ما بر تخت سلطنت بنشیند. می توان به این مسئله پی برد که زمان ساسانیان عامه مردم از بسیاری امتیازات محروم بودند و بیشترین امتیازات در اختیار بزرگان بود.
- ۴- همه مردم برابر و یکسان هستند . امروزه حق تحصیل نه تنها برای همه مردم اعم از زن و مرد از هر قشر و طبقه ای به رسمیت شناخته می شود حتی دولت سواد آموزی و تحصیل را تشویق و ترویج می کند.